



## Postawy społeczne polskich nauczycieli oraz uczniów wobec niepełności mowy

Social attitudes of Polish teachers and students towards fluency disorders

**Abstract:** In this article, the authors present the results of a survey on attitudes towards speech disfluency. The survey was conducted in Poland at the turn of 2020 among nearly 700 students and 100 teachers. The respondents answered questions about the fears and feelings that stutterers may have as well as about the attitudes towards people who stutter. In addition, Kamila Kuros-Kowalska and Natalia Moćko enquired among peers and teachers who have direct contact with a student struggling with speech disfluency about their opinions on the stereotypes concerning stuttering. A further section of the survey checked the respondents' knowledge of the principles of effective communication, the therapeutic approach to stuttering, and the ways of discussing them in the classroom. Based on their research, Kuros-Kowalska and Moćko have identified similarities and differences between the teachers' and students' attitudes to stuttering.

**Key words:** social attitudes, fluency disorders, students, teachers

**Abstrakt:** Autorki przedstawiają wyniki badań ankietowych dotyczących postaw wobec niepełności mowy. Badania zostały przeprowadzone na przełomie 2020 i 2021 roku na terenie Polski i wzięto w nich udział blisko 700 uczniów oraz 100 nauczycieli. W trakcie badań pytano szczegółowo o obawy i odczucia, jakie mogą towarzyszyć osobom jękającym się, ale także wobec osób mówiących niepełnie. Sprawdzone ponadto opinie rówieśników oraz nauczycieli, mających bezpośredni kontakt z uczniem zmagającym się z niepełnością mowy, na temat stereotypów dotyczących jękania się. W dalszej części zweryfikowano wiedzę badanych na temat znanych im zasad skutecznej komunikacji i podejścia terapeutycznego w przypadku jękania się, a także sposobu ich omawiania na forum klasy. Na podstawie badań określono podobieństwa i różnice między podejściem nauczycieli i uczniów.

**Słowa kluczowe:** postawy społeczne, niepełność mowy, uczniowie, nauczyciele

U podstaw niepełności mowy leżą, często wzajemnie z sobą powiązane, czynniki lingwistyczne, biologiczne, psychologiczne i społeczne (szerzej: Chęciek, 2007; Couture, 2001; Guitar, 2006; Kelman, Nicholas, 2013; Lechta, 2004; Riley, Riley, 1979; Rustin i in., 1996, Smith, Kelly, 1997; Starkweather, Gottwald, 1993; Tarkowski, 2007; Wall, Myers, 1995). Te ostatnie mają istotny związek z postawami społecznymi wobec jękania się, które są przedmiotem badań podjętych przez autorki opracowania. Terminy *niepełność mowy* oraz

*jąkanie się* w niniejszej publikacji uznaje się za synonimiczne i tak również były traktowane w ankietach. Bogdan Wojciszke definiuje *postawę* jako „względnie stałą skłonność do pozytywnego lub negatywnego ustosunkowania się człowieka wobec dowolnego obiektu” (2001a, s. 79). W badaniach postaw społecznych ważne jest określenie ich natężenia. Helena Larkowa (1970), dokonała podziału postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnościami, wskazując na postawy uczuciowe, wolicjonalne oraz intelektualne, wśród nich wyróżnia się postawę pozytywną, pośrednią lub negatywną. Celem autorek było poznanie opinii nauczycieli oraz uczniów na temat niepełności mowy, ich przeżyć związanych z tym problemem oraz zachowań, jakie przejawiają w stosunku do osób *jąkających się*.

Podejście do drugiego człowieka łączy się z niechęcią, stereotypowym myśleniem lub zrozumieniem. Ustosunkowanie negatywne częściej skutkuje krytyką i zgodą na wyrządzenie mu krzywdy (Wojciszke, 2001a, 2001b). Natomiast pozytywne postawy wywołują zachowania, które sprawiają, że chętniej stajemy w obronie drugiej osoby, a dzięki empatii potrafimy zrozumieć, co czuje. Utożsamianie się z innym człowiekiem powoduje, że postawa wobec niego jest bardziej odpowiednia. Zdolność do wczucia się w sytuację innych ludzi wynika z wrażliwości na to, co ich spotyka, oraz umiejętności angażowania się w uczucia pozostałych osób. W empatii ważne jest wyobrażenie sobie tego, co myślą i czują inni, ale także umiejętność przyjęcia ich ról społecznych (Rembowski, 1989).

Na postawy młodych ludzi mają wpływ m.in. rodzice, nauczyciele, ale także środki masowego przekazu (informacje, do jakich dociera młodzież za pośrednictwem internetu czy programów, które ogląda). Najmłodszy postrzegają to, o czym mówią im np. nauczyciele, przez pryzmat ich autentyczności i kompetencji. Większy wpływ będzie miał nadawca, który jest atrakcyjny, lubiany i którego łączą z odbiorcami pewne cechy (Wojciszke, 2001b). Badaniem postaw wobec *jąkania* interesują się od dawna liczni badacze, m.in. Aldona Grzybowska, Irena Łapińska i Róża Michalska (1991), John van Borsel, Inge Verniers i Sofie Bouvry (1991), Eugene B. Cooper i Crystal S. Cooper (1996), Franklin H. Silverman i Tamara A. Bonge (1997), Michelle Dorsey i R. Kim Guenther (2000), April L. Franck, Roberta A. Jackson, Jane T. Pimentel i Gary S. Greenwood (2003), Zbigniew Tarkowski (2002, 2007) oraz Katarzyna Węsierska, Agata Błachnio, Aneta Przepiórka, Kenneth O. St. Louis i Marta Węsierska (2015).

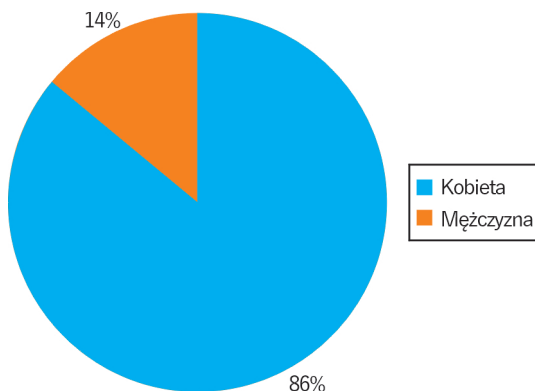
Celem przeprowadzonych badań była próba określenia przekonań oraz poznanie deklarowanych zachowań zarówno nauczycieli, jak i uczniów w stosunku do osób, których dotyczy temat *jąkania*. Bardzo ważne były także informacje o odczuciach, jakie powstały wskutek konkretnych doświadczeń wynikających m.in. ze spotkania z osobą z niepełnością mowy. Sytuacja związana z obecną pandemią COVID-19 spowodowała, że badania ankietowe miały zdalny charakter. Ankiety w takiej postaci pozwoliły zebrać odpowiedzi od licznej grupy osób, co umożliwiło wyciągnięcie przekonujących wniosków.

## Wyniki: nauczyciele

Badania, które prowadziły autorki, miały postać ankietową (przeprowadzono je w formie zdalnej, za pomocą odpowiedniego do tego typu badań formularza) z pytaniami (w większości) zamkniętymi oraz jednokrotnego wyboru. Ankieta, wraz z informacją

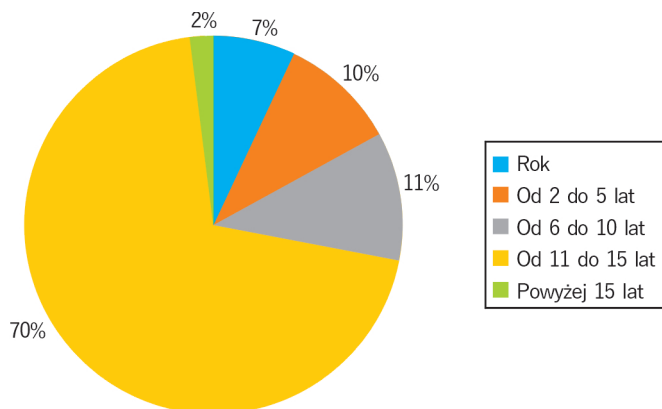
wprowadzającą zawierającą instrukcję na temat sposobu udzielania odpowiedzi, została przesłana do nauczycieli (nauczycieli wychowawców, nauczycieli przedmiotowych, nauczycieli specjalistów, w tym: logopedów, psychologów i pedagogów) z terenu województwa śląskiego. Badania prowadzono od grudnia 2020 roku do kwietnia 2021 roku. Zestawione wyniki zostały zaprezentowane w postaci wykresów, zawierających informację o wartości procentowej udzielonych odpowiedzi.

Uzyskano odpowiedzi od 99 respondentów, wśród których większość stanowiły kobiety (86%). Rozkład wyników został zaprezentowany na rysunku 1.



Rysunek 1. Płeć respondentów.

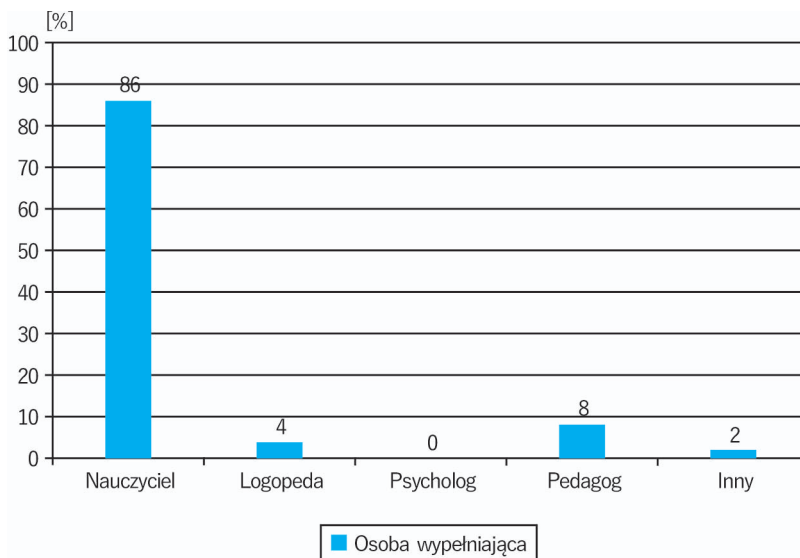
W badaniu najczęściej udzielali odpowiedzi nauczyciele ze stażem zawodowym od 11 do 15 lat – stanowili oni 70% respondentów. Najmniej liczną grupą byli nauczyciele na początku drogi zawodowej, z rocznym stażem pracy (2%). Szczegółowe wartości prezentuje rysunek 2.



Rysunek 2. Staż pracy respondentów.

W kolejnym pytaniu uczestników poproszono o dookreślenie charakteru ich pracy z uczniem – jako nauczyciel lub specjalista: prowadzący zajęcia logopedyczne, psychologiczne, pedagogiczne lub innego rodzaju zajęcia z uczniem odbywające się w placówce oświa-

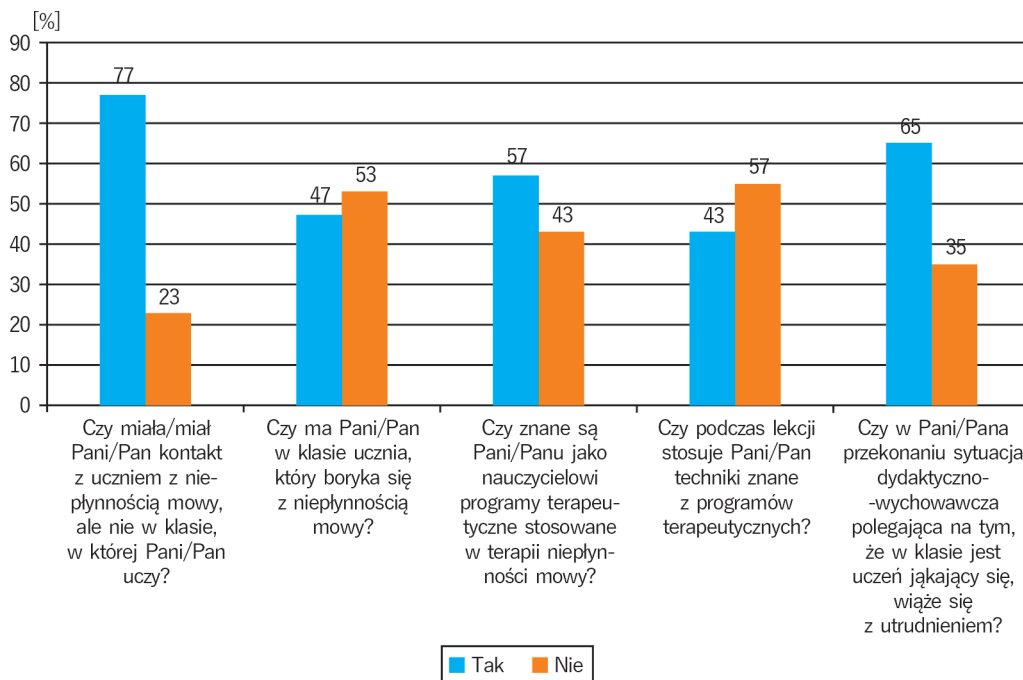
towej. Zgodnie z udzielonymi odpowiedziami najliczniejszą grupę respondentów stanowili nauczyciele (wychowawcy oraz nauczyciele przedmiotowi) – 86%. Nie uzyskano odpowiedzi od grupy psychologów, stosunkowo nieliczną grupą respondentów byli także specjaliści: logopedzi i pedagodzy. Rozkład procentowy odpowiedzi został przedstawiony na rysunku 3.



Rysunek 3. Informacja na temat zawodu osoby wypełniającej ankietę.

W dalszej części badania poproszono respondentów o odpowiedź na pytania o charakterze zamkniętym (odpowiedzi: „tak”/”nie”), dotyczące pracy z uczniem. Udzielenie odpowiedzi na jedno z pytań miało na celu określenie bezpośrednich odczuć nauczycieli, którzy zostali zapytani o to, czy praca z uczniem z niepełnością mowy jest trudna. Ponadto respondentów zapytano o opinie na temat stanu ich wiedzy związanej z wdrażaniem rozwiązań terapeutycznych w warunkach edukacyjnych. Z odpowiedzi wynika, że ponad połowa nauczycieli (53%) miała w pracy – w klasie, w której uczy – styczność z uczniem z niepełnością mowy. Jednocześnie zdecydowana większość nauczycieli (77%) twierdzi, że nie miała kontaktu z takim uczniem w innych klasach (np. tych, w których prowadziła zajęcia w ramach zastępstwa). Może to oznaczać, że uczniowie prezentujący niepełność mowy są mniej widoczni na forum klasy i o ich trudnościach wiedzą ci nauczyciele, którzy mają z nimi regularny kontakt. Nauczycielom (43% respondentów) znane są programy terapeutyczne i, co ważne, stosują oni w czasie lekcji techniki wspomagające uczniów mówiących niepełnie (57%). Ponad połowa respondentów uważa jednak, że praca z uczniem z tego typu utrudnieniami w komunikacji jest zadaniem trudnym. Odpowiedzi udzielone na przywołane wcześniej pytania zostały przedstawione na rysunku 4.

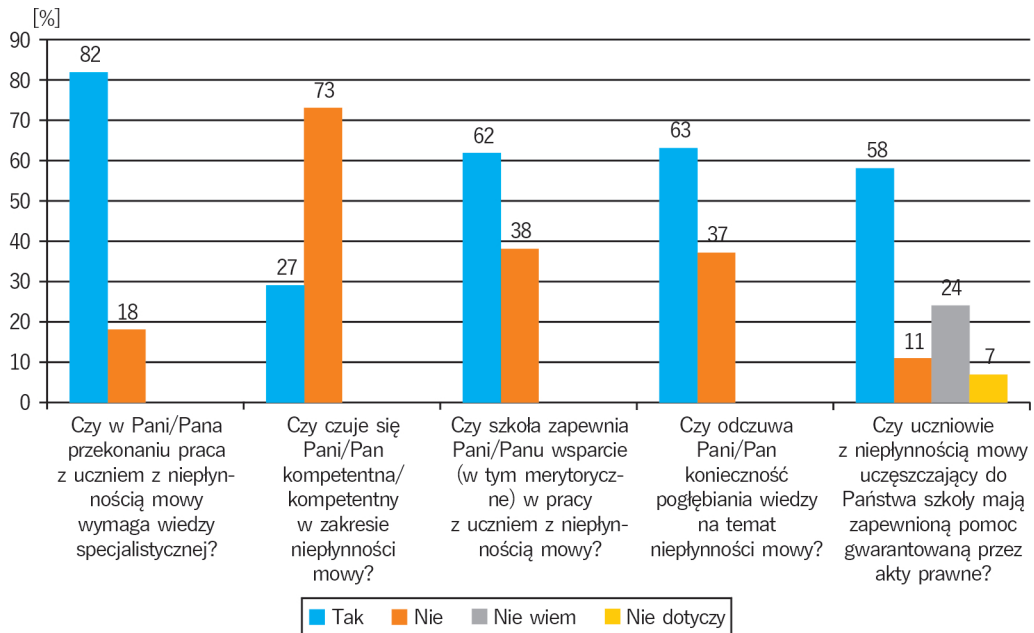
W dalszej części badania zapytano respondentów o ich kompetencje do pracy z uczniem z niepełnością mowy. Większość nauczycieli (82%) twierdzi, że uczeń z niepełnością mowy w klasie wymaga specjalistycznego podejścia. Z opinii nauczycieli wynika jednak, że w większości są oni przekonani o braku kompetencji do pracy z uczniem z tego typu trudnościami (73%), nawet jeśli placówka zapewnia im wsparcie podczas pracy z uczniem



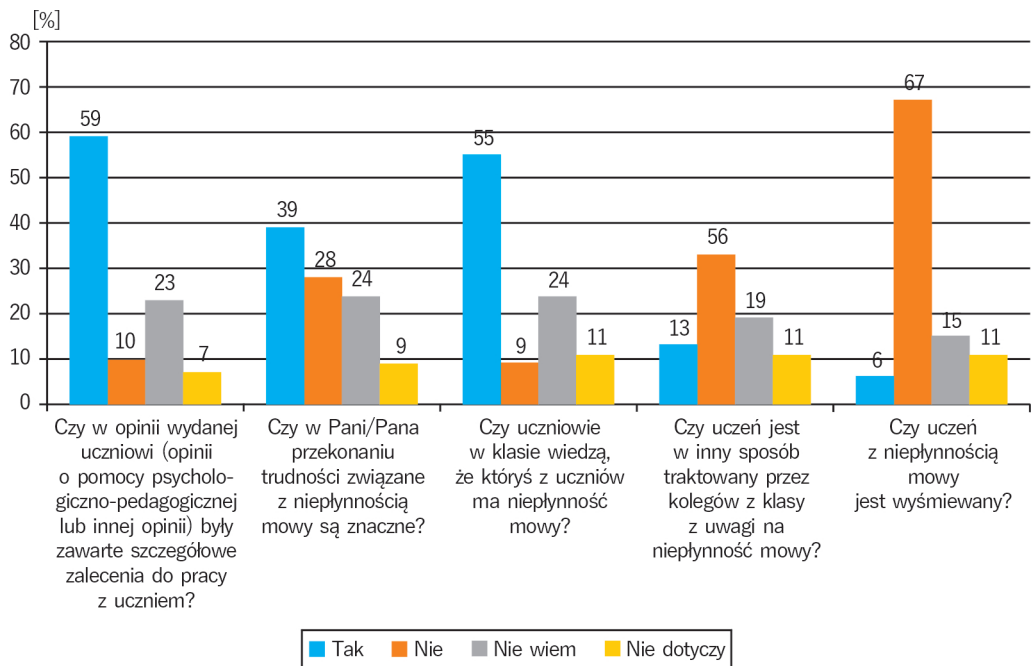
Rysunek 4. Opinie nauczycieli na temat bezpośredniej pracy z uczniem z niepełnością mowy.

jąkającym się (62%). Jednocześnie 63% respondentów przyznało, że odczuwa potrzebę pogłębienia wiedzy w tym zakresie. Na uwagę zasługuje odpowiedź dotycząca organizacji ustawowej pomocy dla uczniów z niepełnością mowy. Zdaniem 58% badanych uczeń taki powinien mieć zapewnioną odpowiednią pomoc wynikającą z dokumentu wymagającego dostosowania oceniania do trudności będących skutkiem zaburzenia (m.in. rozporządzeń MEN, opinii poradni psychologiczno-pedagogicznych). Szczegółowe odpowiedzi zostały zaprezentowane na rysunku 5.

Kolejna część badania dotyczyła opinii nauczycieli na temat relacji rówieśniczych w klasie, do której uczęszcza uczeń z niepełnością mowy. Zdaniem większości respondentów (59%), w przypadku uczniów ze stwierdzoną potrzebą otrzymywania pomocy na terenie placówki oświatowej, w dokumencie zostały zawarte szczegółowe zalecenia dotyczące pracy z uczniem. Odpowiedzi, że utrudnienia w komunikacji ucznia wynikające z zaburzenia są znaczne, udzieliło 39% pytanym nauczycieli. Na uwagę zasługują wyniki dotyczące reakcji rówieśników na ucznia z zaburzeniem płynności mowy w klasie. Zdaniem nauczycieli w ponad połowie przypadków (55%) uczniowie zdają sobie sprawę z obecności w klasie koleżanki/kolegi z niepełnością mowy, jednak uczeń taki nie jest traktowany przez rówieśników w inny sposób z uwagi na swoje zaburzenie (56%) ani też nie jest wyśmiewany (67% odpowiedzi). Odpowiedzi respondentów zostały zestawione na rysunku 6.

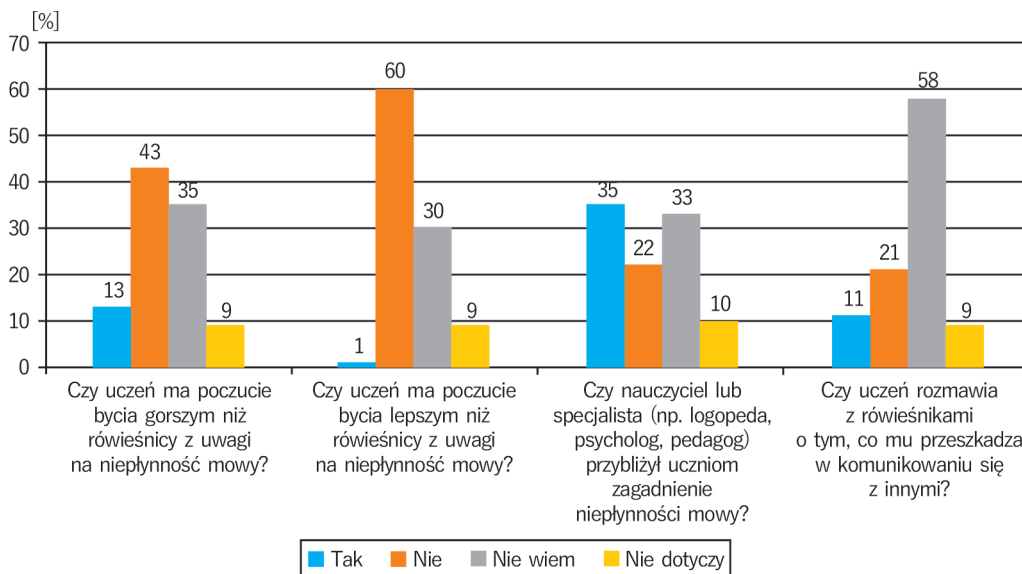


Rysunek 5. Opinie nauczycieli na temat ich kompetencji do pracy z uczniem z niepełnością mowy.



Rysunek 6. Opinie respondentów na temat zachowań rówieśników w klasie względem ucznia z niepełnością mowy.

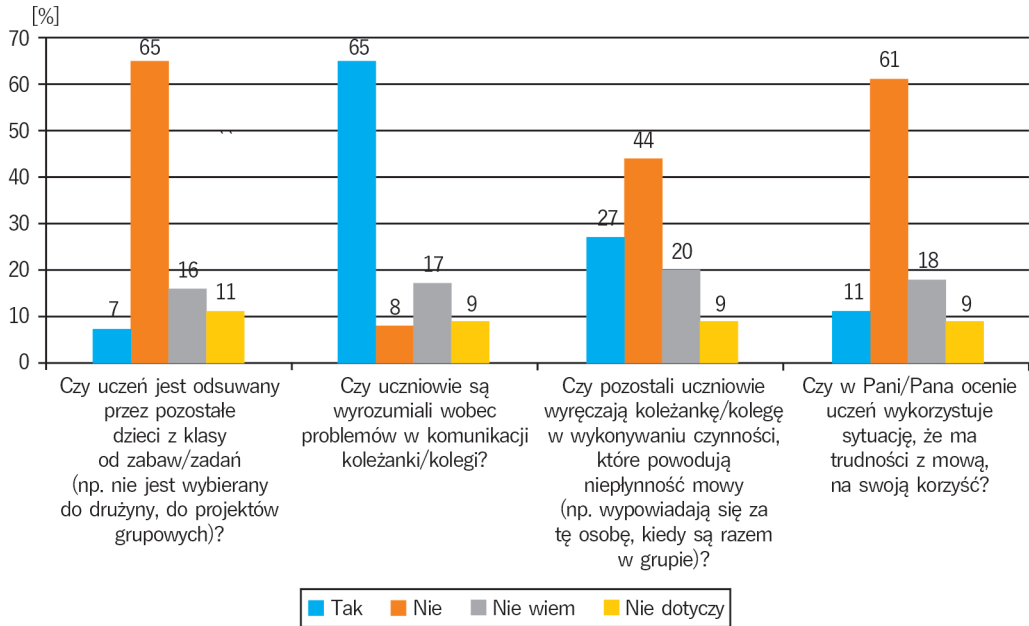
Nauczycieli zapytano ponadto o to, czy z uwagi na niepełność mowy uczeń czuje się, na tle klasy, gorszy (odpowiedź twierdząca 13% respondentów), lepszy (odpowiedź twierdząca zaledwie 1% badanych), a także czy rozmawia z rówieśnikami na temat swoich odczuć wynikających z utrudnień w komunikacji (warto zauważyć, że większość respondentów – 58% – udzieliła w tym przypadku odpowiedzi: „nie wiem”). Zaledwie 22% osób uznało, że specjalista zapoznał uczniów z zagadnieniem niepełności mowy. Wyniki szczegółowe ujęto na rysunku 7.



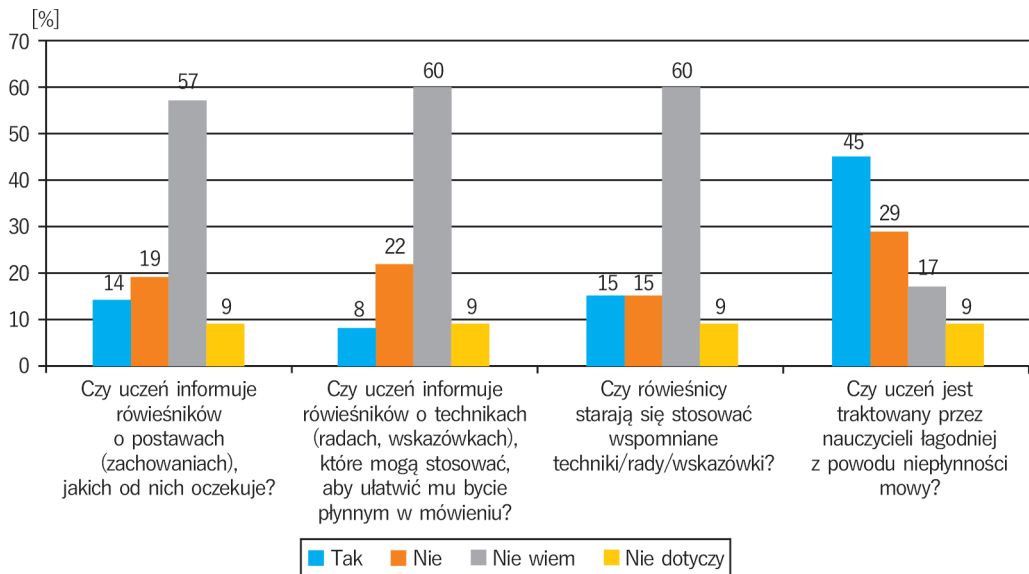
Rysunek 7. Opinie nauczycieli na temat postaw wobec ucznia z niepełnością mowy oraz wiedzy klasy dotyczącej tego zaburzenia, cz. 1.

W przekonaniu respondentów (wyniki szczegółowe ujęte na rysunku 8) uczeń nie jest także odsuwany przez rówieśników od zabaw czy projektów grupowych (odpowiedź 65% ankietowanych) ani także nie jest wyręczany przez kolegów (zdanie 44% badanych) i nie wykorzystuje sytuacji wynikającej ze świadomości na temat zaburzenia komunikacji, by było mu łatwiej (odpowiedź 61% ankietowanych). Zdaniem nauczycieli zaledwie w 8% przypadków uczniowie nie są wyrozumiali względem niepełności mowy kolegi lub koleżanki z klasy.

W dalszej części badania respondentom zadano szczegółowe pytania na temat odczuć ucznia z niepełnością mowy w związku z reakcjami rówieśników. Zapytano m.in. o to, czy uczeń informuje rówieśników o swoich oczekiwaniach; czy udziela informacji na temat technik, które byłyby przydatne w kontaktach koleżeńskich; czy rówieśnicy stosują się do udzielanych podpowiedzi. W przypadku tych pytań większość nauczycieli udzieliła odpowiedzi: „nie wiem”. Natomiast zdaniem blisko połowy respondentów (45%) uczeń taki jest – z uwagi na występujące zaburzenie płynności jego mowy – traktowany przez nauczycieli łagodniej. Informacje o wynikach zostały ujęte na rysunku 9.



Rysunek 8. Opinie nauczycieli na temat postaw wobec ucznia z niepełnością mowy oraz wiedzy klasy w zakresie tego zaburzenia, cz. 2.

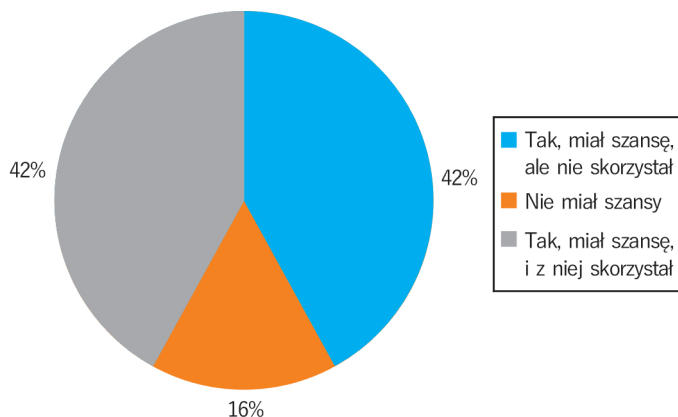


Rysunek 9. Opinie respondentów o bezpośrednich doświadczeniach ucznia w kontaktach rówieśniczych oraz na temat traktowania ucznia przez pozostałych nauczycieli.

Nauczycielom zadano również pytanie dotyczące świadomości pozostałych uczniów na temat niepełności mowy w związku z przynależnością do społeczności klasowej osoby z tego rodzaju zaburzeniem. W opinii większości nauczycieli uczeń z niepełnością mowy miał szansę, by podzielić się z klasą wiedzą na temat tego zaburzenia. Tyle samo osób

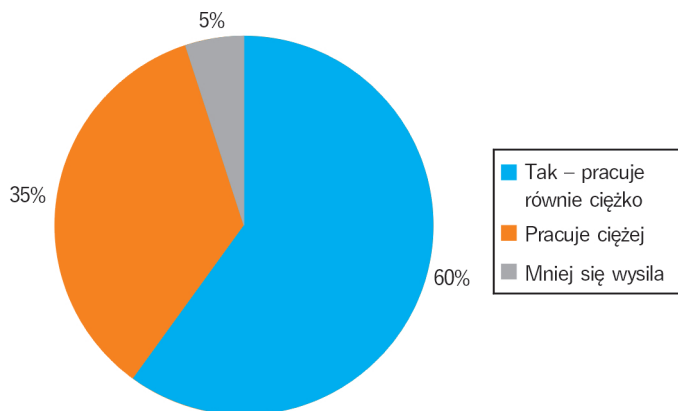


uznało, że uczeń skorzystał z tej możliwości (42%), jak i że nie skorzystał ze sposobności (42%). Warto podkreślić, iż w przypadku tego pytania grupa respondentów (16%) odpowiedziała, że uczeń nie miał możliwości poinformowania klasy o trudnościach, z jakimi się zmagają. Szczegółowe odpowiedzi zostały zestawione na rysunku 10.



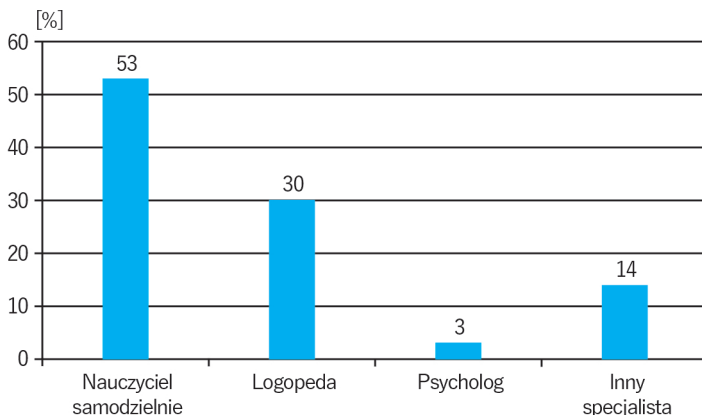
Rysunek 10. Pytanie dotyczące tego, czy uczeń miał szansę poinformowania klasy o trudnościach, z jakimi się zmagają, i czy z takiej szansy skorzystał.

Respondenci zostali ponadto zapytani o opinię na temat pracy ucznia (wysiłku, który wkłada w uzyskanie oceny) na tle pozostałej społeczności klasowej. Zdaniem większości nauczycieli (60%) uczeń z niepełnością mowy wkłada tyle samo wysiłku w osiągnięcie sukcesu, co inni uczniowie. Blisko jedna trzecia respondentów uznała jednak, że uczeń taki wkłada więcej wysiłku w naukę niż jego rówieśnicy (rysunek 11).



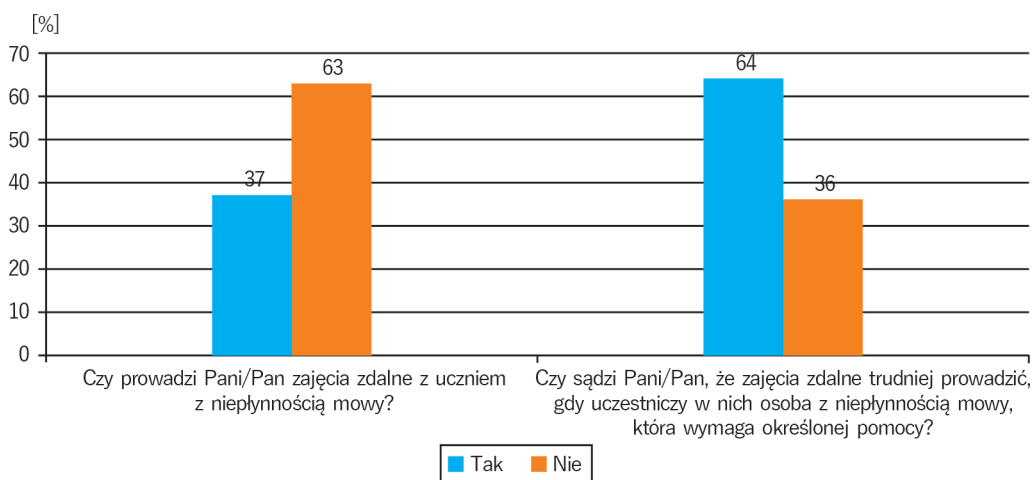
Rysunek 11. Opinia nauczycieli na temat wysiłku, jaki uczeń z niepełnością mowy wkłada w osiągnięcie sukcesu.

Pracujących z uczniem z niepełnością mowy nauczycieli zapytano dalej o to, kto stwierdził występowanie zaburzeń w zakresie komunikacji werbalnej ucznia. Zdaniem respondentów, najczęściej poczynili oni taką obserwację samodzielnie (53% badanych). W drugiej kolejności wymieniany był logopeda (ponad 30% odpowiedzi). Szczegółowe odpowiedzi zostały zaprezentowane na rysunku 12.



Rysunek 12. Odpowiedzi dotyczące tego, kto zauważył niepełność mowy ucznia.

W ostatniej części pytań poproszono o odpowiedź na temat zajęć z uczniem, którego dotyczy niepełność mowy, prowadzonych w wersji zdalnej. Ponad jedna trzecia respondentów (37%) prowadzi tego typu zajęcia z uczniem z niepełnością mowy. Jednocześnie liczna grupa odpowiadających (64%) uznała, że zajęcia z takim uczniem są trudniejsze w wersji zdalnej niż w wersji kontaktowej. Dane dotyczące wymienionych pytań zostały zestawione na rysunku 13.



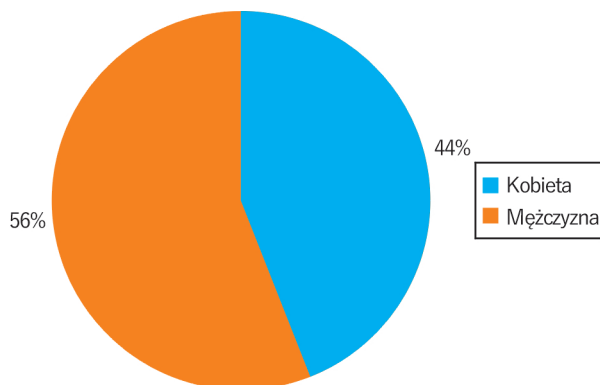
Rysunek 13. Pytania na temat prowadzenia z uczniem z niepełnością mowy zajęć w formie zdalnej.

### Wyniki: uczniowie

Druga część badania dotyczyła innej grupy indagowanych – uczniów i również miała charakter ankietowy (kwestionariusz został rozesłany w formie zdalnej). Ankieta, wraz z informacją wprowadzającą zawierającą instrukcję na temat sposobu udzielania odpowiedzi, została przesłana do uczniów wszystkich etapów edukacyjnych (począwszy od szkoły podstawo-

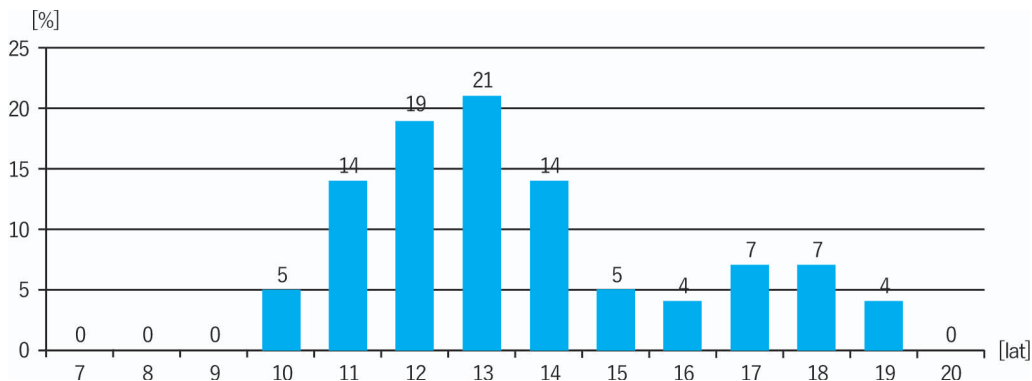
wej) z terenu województwa śląskiego. Zestawione wyniki zostały zaprezentowane w postaci wykresów zawierających informację o wartości procentowej udzielonych odpowiedzi.

W badaniu ankietowym uzyskano odpowiedzi od 684 respondentów z niewielką przewagą chłopców nad dziewczętami (56% względem 44%). Rozkład wyników został zaprezentowany na rysunku 14.



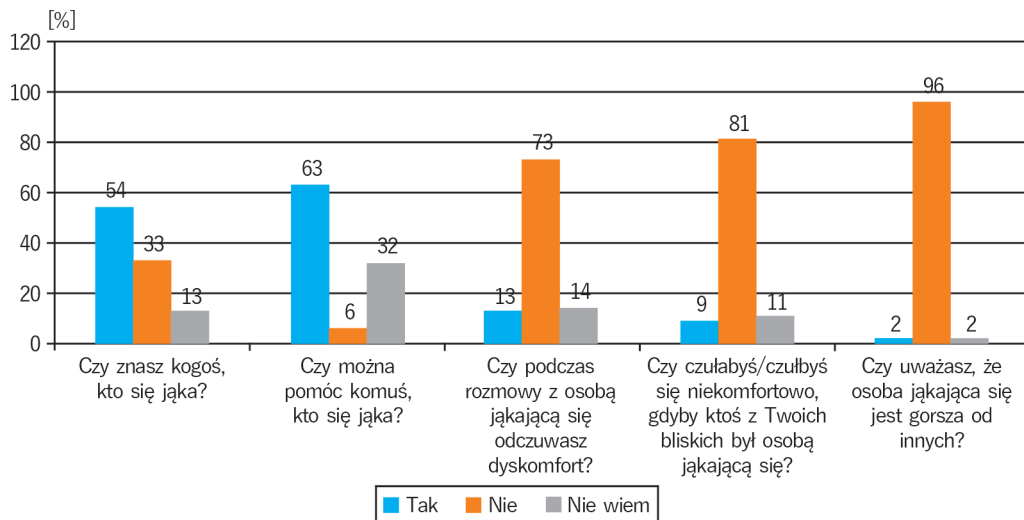
Rysunek 14. Płeć respondentów.

Największą grupę respondentów stanowili uczniowie między 11. a 14. rokiem życia (łącznie 68%). Szczegółowe wartości prezentuje rysunek 15.



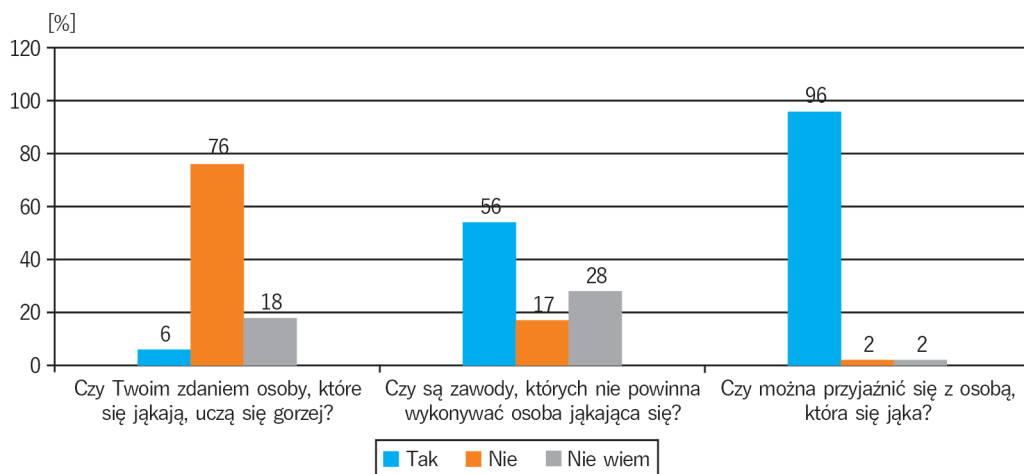
Rysunek 15. Wiek respondentów.

Respondentom zadano pytania zamknięte dotyczące bezpośredniego kontaktu z osobą dotkniętą niepełnością mowy. Z odpowiedzi wynika, że ponad połowa ankietowanych zna osobę jąkającą się (54%) i uważa, że osobie takiej można pomóc (63%). Na pytania związane z negatywnymi skojarzeniami na temat niepełności mowy – m.in. pytaniami o to, czy respondenci odczuwają dyskomfort w rozmowie z osobą niepełną; czy odczuwaliby stres, gdyby niepełnością mowy dotknięty był ktoś z ich bliskich; czy w ich przekonaniu osoba jąkająca się jest gorsza od innych – większość uczniów odpowiedziała przecząco (kolejno: blisko 73%; 81%; 96%). Rozkład procentowy odpowiedzi został przedstawiony na rysunku 16.



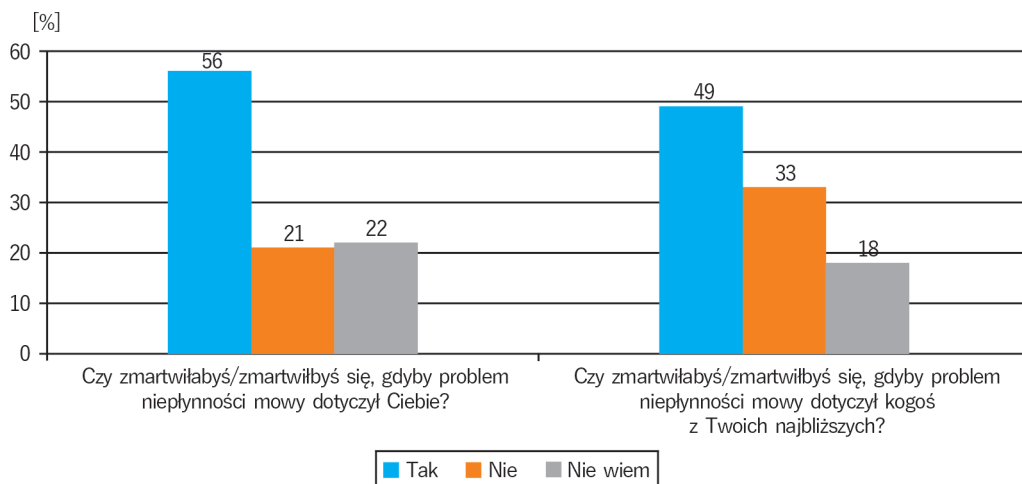
Rysunek 16. Opinie uczniów na temat bezpośredniego kontaktu z osobą z niepełnością mowy oraz negatywnych skojarzeń dotyczących niepełności.

W kolejnych pytaniach poproszono ankietowanych o udzielenie odpowiedzi dotyczących stereotypowych poglądów na temat jąkania: Czy uczeń z niepełnością mowy uczy się gorzej? Czy istnieją zawody, których nie powinna wykonywać osoba jąkająca się? Czy można się przyjaźnić z osobą, która mówi niepełnym? Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na niewielką liczbę odpowiedzi: „nie wiem” udzielonych na zadane pytania. Znaczące jest również to, że ponad 90% osób udzieliło odpowiedzi twierdzącej na pytanie dotyczące możliwości nawiązania przyjaźni z osobą jąkającą się. Pozostałe odpowiedzi również wskazują na to, że respondenci nie mają uprzedzeń do osób jąkających się. Wyniki procentowe zostały przedstawione na rysunku 17.



Rysunek 17. Opinie uczniów na temat stereotypów dotyczących osób jąkających się.

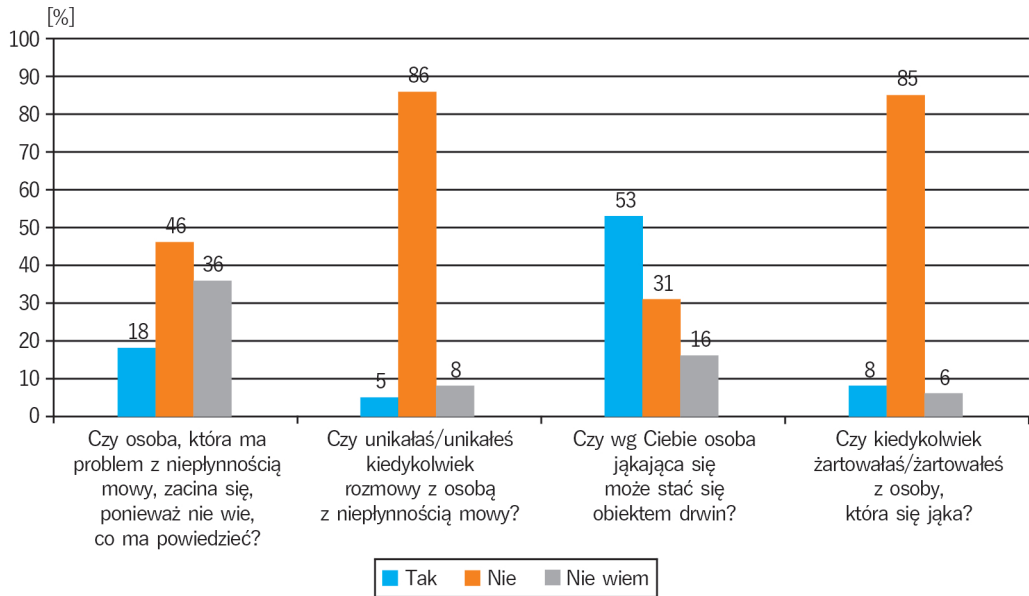
W dalszej części badania zapytano młodzież o to, czy niepełność mowy byłaby powodem zmartwienia, gdyby dotyczyła ich osobiście lub ich najbliższych. W tym wypadku odpowiedzi uczniów potwierdziły obawy związane z ewentualnymi trudnościami z komunikacją, wynikające z jąkania. Ponad połowa (56%) ankietowanych uznała, że byłaby zmartwiona, gdyby niepełność mowy dotyczyła ich bezpośrednio. Blisko połowa (49%) respondentów stwierdziła przy tym, że zmartwiłoby ich, gdyby problem niepełności mowy dotyczył kogoś z ich bliskich. Szczegółowe odpowiedzi zostały zaprezentowane na rysunku 18.



Rysunek 18. Opinie uczniów na temat ich obaw dotyczących własnej niepełności mowy lub jąkania się kogoś z najbliższych.

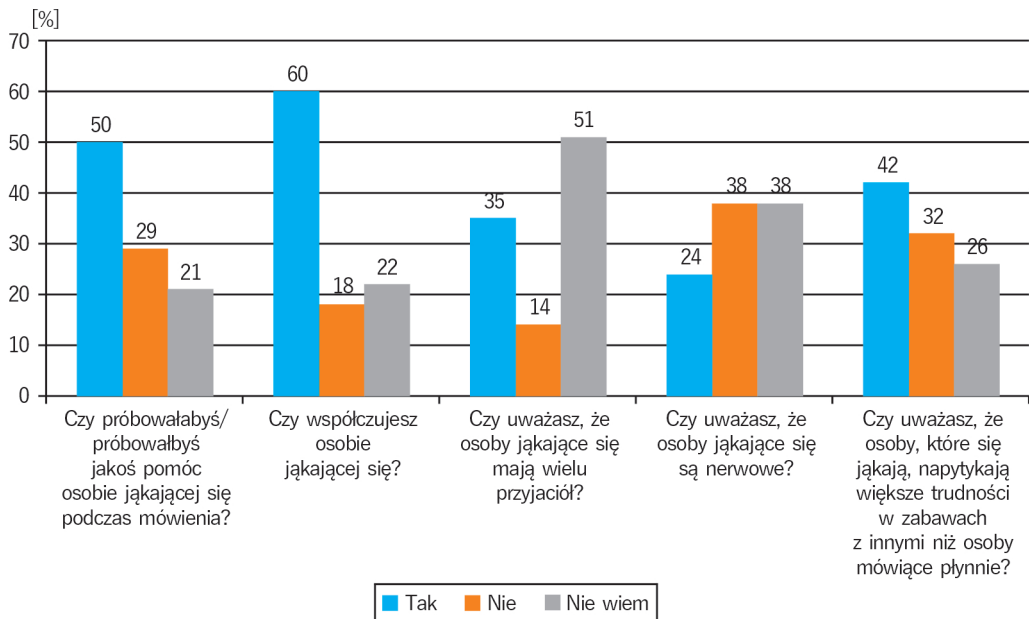
Dalsza część pytań była związana z uzyskaniem opinii na temat tego, jakie mogą być odczucia osób jękających się jako uczniów, a także tego, co może być przyczyną ich jąkania. Zwraca uwagę niezdecydowanie (w porównaniu do poprzednich odpowiedzi) w przypadku pytania o prawdopodobną przyczynę niepełności mowy: Czy osoba, która ma problem z płynnością mowy, zacina się, ponieważ nie wie, co ma powiedzieć? W tym wypadku blisko 40% ankietowanych udzieliło odpowiedzi: „nie wiem”. Kolejne pytania, określające to, czy uczniowie kiedykolwiek unikali rozmowy z osobą jękającą się lub wyśmiewali kogoś mówiącego niepełnie – bezsprzecznie wykluczyły taką możliwość (kolejno 86% i 85% odpowiedzi: „nie”). Warto jednak podkreślić, że zdaniem ponad połowy udzielających odpowiedzi (53%) osoba jękająca się może także stać się obiektem drwin. Odpowiedzi respondentów zestawiono na rysunku 19.

Od uczniów próbowano ponadto uzyskać szczegółowe odpowiedzi na temat uczuć, jakich mogą doświadczać osoby z otoczenia ucznia mówiącego niepełnie. Na uwagę zasługuje odpowiedź dotycząca tego, czy respondenci próbowali kiedyś pomóc osobie jękającej się podczas mówienia. Okazuje się, że połowa pytanym (50%) udzieliła na to pytanie odpowiedzi twierdzącej. Również zapytano także, czy współczują osobie mówiącej niepełnie. Zdecydowana większość (60% ankietowanych) udzieliła w tym przypadku odpowiedzi twierdzącej. Mimo że ankietowani uznali również, iż osoby jękające się nie są



Rysunek 19. Opinie respondentów na temat uczuć, jakich doświadczają osoby jękające się.

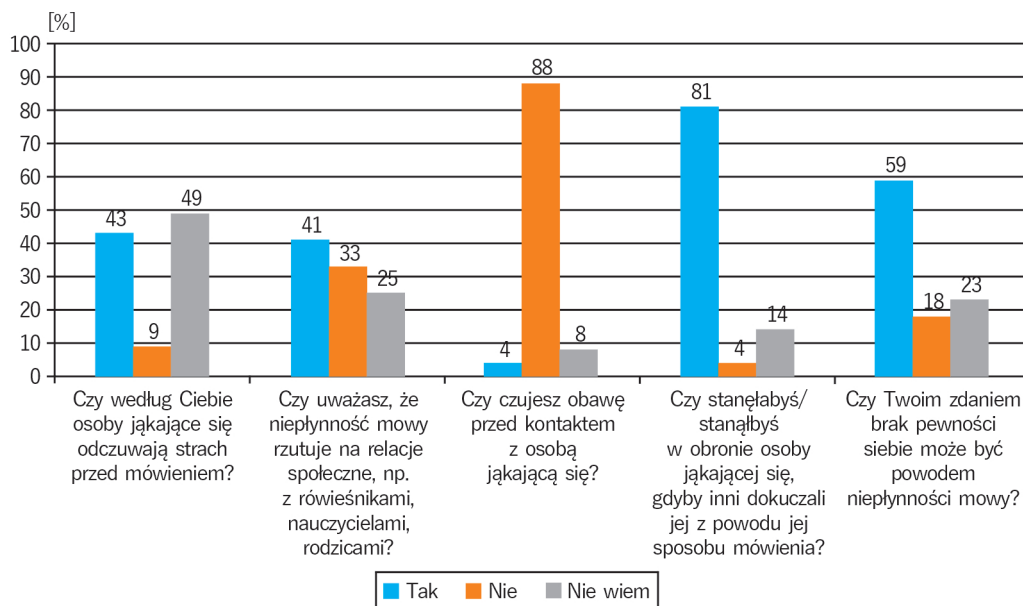
nerwowe (38% odpowiedzi), nie napotykają większych trudności w zabawach z innymi niż pozostali uczniowie (zdaniem 32%), to zaledwie 35% ankietyowanych uznało, że osoby mówiące nie płynnie mają wielu przyjaciół. W przypadku tego pytania duża grupa ankietyowanych udzieliła także odpowiedzi: „nie wiem”. Wyniki szczegółowe ujęto na rysunku 20.



Rysunek 20. Opinie uczniów na temat uczuć względem osób jękających się i ich funkcjonowania społecznego.

Kolejne pytania, mające pomóc w wyjaśnieniu tego, jak zachowania osób jąkających się odbierają ich rówieśnicy, a także w jaki sposób postrzegają ich funkcjonowanie w grupie rówieśniczej, były związane ze strachem, uprzedzeniami i pewnością siebie. Pytanie dotyczące możliwości występowania u osób jąkających się strachu przed mówieniem zostało odebrane jako najtrudniejsze – respondenci mieli problem z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi: albo twierdzącej, albo przeczącej. Blisko 50% uczniów uznało, że nie wie, czy osoby jąkające się mogą odczuwać strach przed mówieniem. Respondenci nie udzielili także jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, czy niepełnyność mowy rzutuje na relacje społeczne z rówieśnikami, nauczycielami, rodzicami. Blisko 90% ankietowanych uznało jednak, że nie czuje obawy przed kontaktem z osobą jąkającą się.

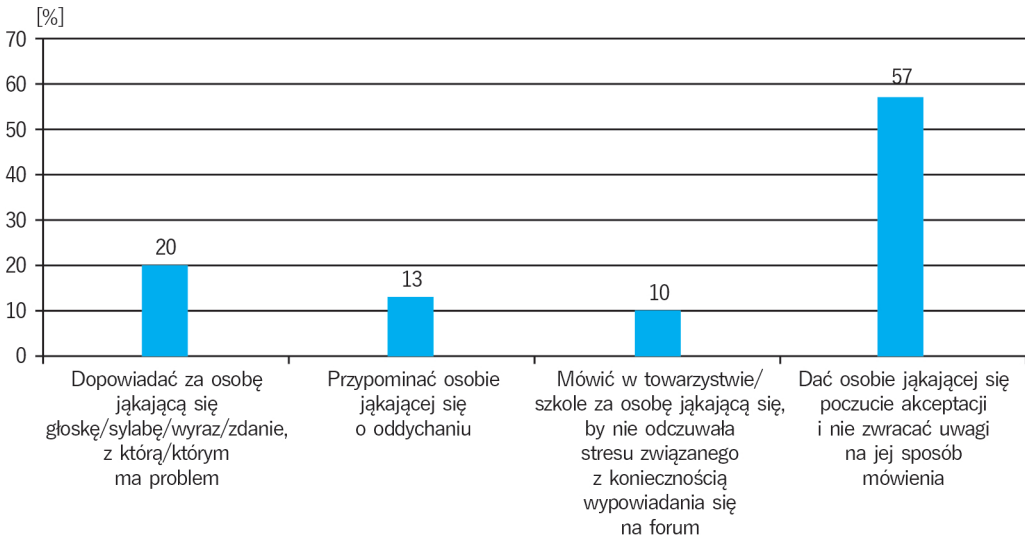
Zaskakująca okazała się odpowiedź na pytanie o to, jaki może być związek niepełnyności mowy i pewności siebie. Ponad połowa pytanym (59%) uznała, że brak pewności siebie może być powodem jąkania się. Na uwagę zasługuje także chęć wystąpienia w obronie osoby jąkającej się w wypadku dokuczania ze strony innych, deklarowana przez 81% ankietowanych. Wyniki szczegółowe prezentuje rysunek 21.



Rysunek 21. Opinie uczniów na temat ich podejścia do zagadnienia jąkania.

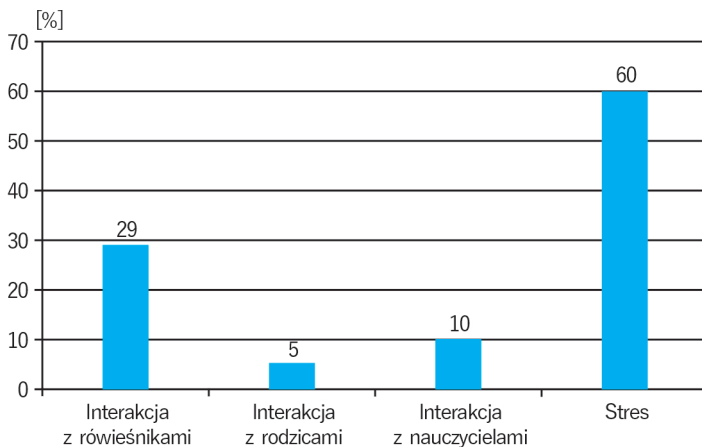
Młodzi ludzie zostali także poproszeni o określenie sposobów pomocy osobie jąkającej się. Uczniowie mogli wybrać spośród następujących odpowiedzi:

- Dopowiadać głoskę/sylabę/wyraz/zdanie, z którym osoba jąkająca się ma problem.
  - Przypominać o oddychaniu.
  - Mówić w towarzystwie/szkole za osobę jąkającą się, by nie odczuwała strachu związanego z koniecznością wypowiedzenia się na forum.
  - Dać osobie jąkającej się poczucie akceptacji i nie zwracać uwagi na jej sposób mówienia.
- W przypadku tego pytania respondenci najczęściej wskazywali ostatnią z wymienionych odpowiedzi (57%). Informacje o wynikach zostały ujęte na rysunku 22.



Rysunek 22. Wskazywane przez uczniów możliwości pomocy osobie jąkającej się.

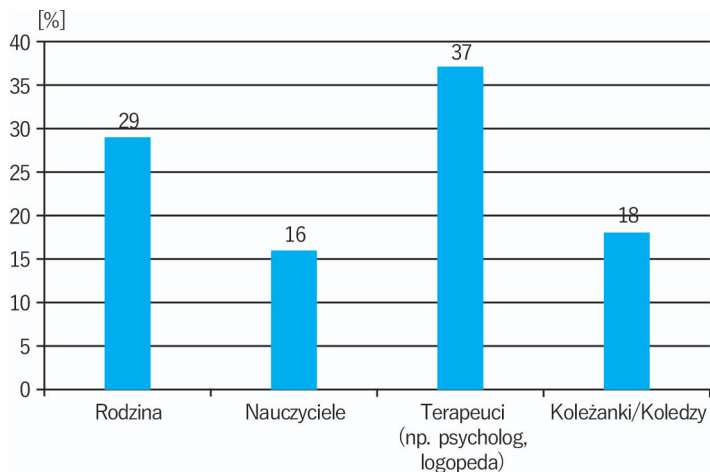
Autorki badania postanowiły zadać również pytanie pozwalające określić, co uczniowie wskażą jako potencjalne źródło pogorszenia płynności mowy. W tym przypadku najczęściej wskazywana (60%) była odpowiedź: „stres”. Szczegółowe odpowiedzi zostały zestawione na rysunku 23.



Rysunek 23. Pytanie o możliwe źródła pogłębienia niepełności mowy u dzieci/nastolatków.

W ostatniej części badania respondentów poproszono o wskazanie osoby lub osób, która/które powinna/powinny pomóc jąkającemu się uczniowi. Największą liczbę wskazań odnotowano dla odpowiedzi: „terapeuci” (37%). Zdaniem nastolatków za pomoc udzielaną osobie jąkającej się w dużej mierze odpowiedzialna jest rodzina (29% wskazań), a także sami respondenci, tj. koleżanki i koledzy ucznia z niepełnością mowy (18% odpowiedzi). Dane procentowe zostały ujęte na rysunku 24.





Rysunek 24. Pytanie o to, kto – zdaniem uczniów – powinien pomóc osobie jękającej się.

## Podsumowanie

W badaniach podjęty został temat postaw wobec niepełności mowy ujmowanych z perspektywy dwóch grup społecznych – uczniów i nauczycieli. Badanie dotyczyło oceny postaw społecznych wobec osób z niepełnością mowy dokonanej z perspektywy respondentów, a także postaw samych respondentów wobec osób z niepełnością mowy. Można uznać, że ankiety przeprowadzone w tych samych placówkach (część dla nauczyciela oraz część dla ucznia) pozwalają na uzyskanie bardziej kompletnych danych na temat pozyskanej wiedzy. Opinie dotyczą tego samego „obiektu”, czyli ucznia z niepełnością mowy, ale raz widzianego oczyma nauczycieli (w tym ujęciu jest on uczniem respondenta), innym razem – oczyma jego kolegów i koleżanek (w tym ujęciu jest on rówieśnikiem, koleżanką/kolegą respondenta).

Z przeprowadzonych badań wynika, że nauczyciele, którzy spotkali na swojej zawodowej drodze ucznia z niepełnością mowy, zdają sobie sprawę z tego, że praca z takim uczniem nie jest zadaniem łatwym. Optymizmem napawa fakt, że tak wielu respondentów uważa, iż zna programy terapeutyczne i stosuje je w czasie lekcji. Niepokoi jednak, że aż jedna trzecia spośród nauczycieli nie ma kompetencji do pracy z uczniem jękającym się i wskazuje na brak wsparcia merytorycznego w miejscu, w którym pracuje. Znajomość programów terapeutycznych świadczyłaby jednak o samodoskonaleniu nauczycieli. Samodzielne uzupełnianie wiedzy i umiejętności z zakresu pracy z uczniem jękającym się stawia nauczycieli w dobrym świetle.

Z kolei większość badanych uczniów nie tylko dostrzega w swoim kręgu osoby jękające się, ale też jest zdania, że można takim osobom pomóc. Badania wykazały, że większość uczniów nie jest uprzedzona w stosunku do osób jękających się, a nawet jest otwarta na bliskie relacje z osobami z niepełnością mowy. Prezentowanie właściwych postaw wobec osób jękających się, zwłaszcza szacunku, akceptacji – jest kluczem do sukcesu osób z za-

burzeniami mowy w budowaniu dobrych relacji z wszystkimi osobami, których dotyczy niepełność mowy.

Dla nauczycieli kontakt z uczniami z niepełnością mowy jest prawdziwym wyzwaniem. Korzystne dla funkcjonowania ucznia jest to, że nauczyciele są świadomi tego, iż uczniowie z niepełnością mowy wymagają konkretnego podejścia. W związku z tym nauczyciele potrzebują wskazówek dotyczących sposobów udzielania wsparcia uczniom z niepełnością mowy, które mogą znaleźć m.in. w opiniach o dostosowaniu wymagań edukacyjnych do jękającego się ucznia. Wyniki badań pokazały, że niewielu nauczycieli otrzymało informacje na temat zagadnienia niepełności mowy.

Pocieszające jest to, że nauczyciele potwierdzają, że ich jękający się uczniowie dobrze radzą sobie w klasie oraz w kontaktach z rówieśnikami. Nauczyciele, którzy dają możliwość, by uczeń jękający się informował klasę o tym, co jest dla niego trudne, wykazują się dużym zrozumieniem oraz empatią. W odpowiedziach nauczycieli uczniów z niepełnością mowy jawi się jako osoba zaangażowana, która nie wykorzystuje swojej trudności do ułatwienia sobie procesu edukacji. Nauczyciele dostrzegają, że tacy uczniowie często muszą wkładać znacznie więcej wysiłku niż ich rówieśnicy, by osiągać taki sam efekt. Pedagodzy jako pierwsi zauważają, z czym borykają się uczniowie. Największym wyzwaniem dla wszystkich okazała się praca zdalna. Dla jękających się osób tak nienaturalna forma kontaktu wywoływała jeszcze większy dyskomfort i napięcie.

Uczniowie mają świadomość tego, że osoby jękające się są obok nich i można im pomóc. Z ich odpowiedzi wynika, iż wiedzą, co może czuć osoba jękająca się, a ich postawy wobec niej są właściwe. Bardziej szczegółowe pytania dotyczące uczuć pokazały jednak, że obraz kolegi jękającego się lub koleżanki jękającej się nie jest jednoznaczny. Uczniowie popełniają błędy wobec osoby jękającej się, np. pomagając jej podczas mówienia. Przeważająca większość nastolatków nie ma uprzedzeń i nie widzi problemu, by zaprzyjaźnić się z osobą, która się jęka. Zastanawiające jest jednak to, że uczniowie przyznają, iż gdyby problem jękania/niepełności dotyczył ich samych lub ich bliskich, byłby dla nich powodem do zmartwienia. Ważne jest, iż uczniowie pokazali, że nie tolerują zachowań, w których dyskryminuje się osoby jękające się lub dokuczają im. Uczniowie wiedzą, jak pomóc rówieśnikom, którzy mają problem z niepełnością mowy, i chcą to robić. Świadczy to o przyjmowaniu przez nich właściwych postaw społecznych, które w przyszłości mogą spowodować, że ich jękającym się kolegom i koleżankom będzie łatwiej funkcjonować wśród innych ludzi i stawiać czoło trudnym sytuacjom.

## Bibliografia

- Błachnio, A., Przepiórka, A., St. Louis, K.O., Węsierska, K., Węsierska, M. (2015). Postawy społeczne wobec jękania w Polsce – przegląd badań z użyciem POSHA-S. W: K. Węsierska (red.), *Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka* (t. 1, s. 89–99). Wydawnictwo Komlogo – Uniwersytet Śląski.
- Borsel, van J., Verniers, I., Bouvry, S. (1991). Public awareness of stuttering. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*, 51, 124–132.
- Chęć, M. (2007). *Jękanie – diagnoza, terapia, program*. Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Cooper, E.B., Cooper, C.S. (1996). Clinic attitudes towards stuttering: Two decades of change. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 119–135.
- Couture, E.G. (2001). *Stuttering. Its nature, diagnosis and treatment*. Pearson.
- Dorsey, M., Guenther, R. (2000). Attitudes of professors and students towards college students who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 25, 77–83.
- Franck, A., Jackson, R., Pimentel, J., Greenwood, G. (2003). School-age children's perceptions of a person who stutters. *Journal of Fluency Disorders*, 3, 216–227.
- Grzybowska, A., Łapińska, I., Michalska, R. (1991). Postawy nauczycieli wobec jąkania. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 139–149.
- Guitar, B. (2006). *Stuttering. An integrated approach to its nature and treatment* (2nd ed.). Williams & Wilkins.
- Kelman, E., Nicholas, A. (2013). *Praktyczna interwencja w jąkaniu wczesnodziecięcym*. Wydawnictwo Harmonia.
- Larkowa, H. (1970). *Postawy otoczenia wobec inwalidów*. PZWL.
- Lechta, V. (2004). *Koktavost. Integrativní přístup*. Portal.
- Rembowski, J. (1989). *Empatia. Studium psychologiczne*. Wydawnictwo PWN.
- Riley, G., Riley, J. (1979). A component model for diagnosing and treating children who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 4, 279–293.
- Rustin, L., Botterill, W., Kelman, E. (1996). *Assessment and therapy for young fluent children. Family interaction*. Whurr Publishers.
- Silverman, F.H., Bongey, T.A. (1997). Nurses' attitudes towards physicians who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 22, 61–62.
- Smith, A., Kelly, E. (1997). Stuttering. A dynamic, multifactorial model. W: R. Curlee, G.M. Siegel (red.), *Nature and treatment of stuttering. New directions* (s. 204–217). Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Starkweather, C.W., Gottwald, S.R. (1993). The demands and capacities model II. Clinical applications. *Journal of Fluency Disorders*, 15, 143–157.
- Wall, M., Myers, F. (1995). *Clinical management of childhood stuttering*. TX: Pro-ed.
- Wojciszke, B. (2001a). Postawy i ich zmiana W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej* (s. 79–106). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke, B. (2001b). *Psychologia postaw i ocen*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Tarkowski, Z. (2002). *Jąkanie*. WSiP.
- Tarkowski, Z. (2007). *Psychosomatyka jąkania. Dlaczego osoby jękające się mówią płynnie*. Wydawnictwo Fundacji „Orator”.